

ห้วยคะคาง: ความเปลี่ยนแปลงและวิกฤตของสายน้ำ

Huai Khakhang: Changes and Crises of the Waterway

ณัฐพล นาหันทอง^{1*}, ปัญญา เสนาเวียง² และชมนาด แปลงมาลัย³

Nuttapon Nathuntong^{1*}, Panya Senawiang² and Chommanat Plaengmal³

^{1*,2,3}อาจารย์ ประจำหลักสูตรศาสนา วัฒนธรรมและสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

^{1*,2,3}Lecturer from Religion Culture and Social Sciences Program the Faculty of Humanities and Social Sciences

Rajabhat Mahasarakham University

Corresponding Author Email: nut_308spk@windowlive.com

Received: 26 July 2025

Revised: 21 August 2025

Accepted: 24 August 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของห้วยคะคาง และ 2. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม สายน้ำ และพื้นที่รอบห้วยคะคาง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 6 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากเอกสารและแบบสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ห้วยคะคางเป็นลำห้วยธรรมชาติที่มีความยาว 46 กิโลเมตร โดยมีต้นกำเนิดที่ตำบลโคกก่อ ไหลผ่านเขตเทศบาลเมืองมหาสารคามมีความยาวประมาณ 11 กิโลเมตร โดยไหลผ่านตัวอำเภอเมืองมหาสารคามด้านทิศใต้ เข้าสู่แก่งเลิงจานจากนั้นจึงไหลผ่านพื้นที่มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เข้าสู่มหาวิทยาลัยมหาสารคามเขตพื้นที่ในเมืองออกไปทางด้านทิศเหนือของเทศบาล และไหลวกไปทางด้านทิศตะวันออกลงสู่แม่น้ำชีที่ตำบลท่าตูม ตำบลท่าตูม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ห้วยคะคางเป็นลำห้วยที่มีความสำคัญต่อประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณลำห้วยทั้งด้านการเกษตร การอุปโภคบริโภค รวมถึงเป็นภูมิทัศน์ที่สำคัญของชุมชน และ 2) การพัฒนาของเมืองมหาสารคามที่เริ่มเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ห้วยคะคางกลายเป็นแหล่งรองรับน้ำเสียมีผลกระทบต่อประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงริมห้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างไม่หยุดนิ่งอาจมาพร้อมกับผลกระทบต่อธรรมชาติ ต่อชุมชน ต่อสังคมที่อาศัยอยู่บริเวณริมห้วยคะคาง

คำสำคัญ: ห้วยคะคาง, ความเปลี่ยนแปลง, วิกฤตของสายน้ำ

Abstract

This research consists purposes were 1. to study the background and significance of Huai Khakhang and 2. to study changes in the environment, waterway and surrounding areas of Huai Khakhang. This qualitative research collected data from documentary sources and interviews with 6 purposively selected informants. This

study employed a qualitative research approach. The research instrument was an interview guide, and the target group consisted of six participants selected through purposive sampling. Data collected from documents and interviews were then analyzed using content analysis. The results revealed that 1) Huai Khakhaeng is a natural stream approximately 46 kilometers long. Its source is in Khok Ko Sub-district and it flows through Mueang Maha Sarakham Municipality for about 11 kilometers. The stream passes through the southern part of Mueang Maha Sarakham District, enters Kaeng Loeng Chan, then continues through the campus of Maha Sarakham Rajabhat University and the urban area of Mahasarakham University, before exiting to the north of the municipality. It then curves eastward and flows into the Chi River at Tha Tum Sub-district, Mueang District Maha Sarakham Province. Huai Khakhaeng is vital to residents living along its banks for agriculture, household consumption and as an important landscape feature of the community and 2) As the city of Maha Sarakham continues to grow, Huai Khakhaeng has increasingly become a receptacle for wastewater, affecting nearby residents along the stream. These ongoing changes bring continuous impacts on the natural environment, the local community, and the society residing along Huai Khakhaeng.

Keywords: Huai Khakhang, Change, Water Crisis

บทนำ

ห้วยคะคางมีความยาวตลอดสายเกือบ 50 กิโลเมตร ไหลจากอ่างเก็บน้ำห้วยคะคาง หรืออ่างโคกก้อ ที่หัวสันเขื่อนอยู่ในพื้นที่ตำบลโคกก้อ เชื่อมโยงไปยังตำบลบัวคือ อำเภอเมืองมหาสารคาม อันเป็นบริเวณท้ายเขื่อน จากเนินดินและอ่างต้นน้ำส่งสายน้ำให้ไหลผ่านพื้นที่หลายหมู่บ้านในตำบลโคกก้อ ตำบลหนองโน ตำบลหนองบึง ตำบลแวงน่าง จากนั้นจึงไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน ที่บ้านท่าแร่ ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นพื้นที่ชลประทานและคลองส่งน้ำ เพื่อการเกษตรและการประมงถึง 4,500 ไร่ เป็นลำห้วยสายเดียวที่ไหลผ่านกลางเมืองในเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม มีสถานศึกษาหลายแห่งต้องอาศัยแหล่งน้ำจากลำห้วยสายนี้ ทั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏ วิทยาลัยพลศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิทยาลัยอาชีวศึกษา เป็นต้น ก่อนไหลผ่านพื้นที่ออกนอกตัวเมือง เปลี่ยนวิธีการไหลจากแนวตะวันตกไปสู่ตะวันออก ผ่านพื้นที่ตำบลลาดพัฒนา ตำบลเขวาออกไปเชื่อมกับลำน้ำชี ที่บริเวณบ้านท่าตูม ตำบลท่าตูม อำเภอเมืองมหาสารคาม (บุญยงค์ เกศเทศ, 2559)

ห้วยคะคางมีส่วนในการเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ทำให้การเลือกพื้นที่ตั้งเมืองมหาสารคาม อดีตก่อนตัดสินใจตั้งเมืองมหาสารคาม บริเวณกุดนางไย ผู้นำในการสร้างเมืองมีความเห็นที่จะตั้งเมืองในสถานที่ต่างกัน ท้าวมหาชัย (กวต) ได้คิดตั้งเมืองบริเวณที่เป็นเนินสูง คือบริเวณที่เป็นโรงเรียนหลักเมืองในปัจจุบัน โดยได้ลงเสาหลักเมืองไว้และหวังว่าเมืองจะขยายไปจนจรดเส้นทางทวงน้ำธรรมชาติ กล่าวคือ ทางทิศตะวันตกจดห้วยคะคาง ส่วนทางทิศตะวันออกจะขยายเมืองมาถึงบริเวณที่เป็นกุดนางไยและหนองกระทุ่ม ประมาณ 6 เดือนต่อมาท้าวมหาชัย (กวต) พบว่า บริเวณดังกล่าวเป็นที่ดอน ขาดแคลนน้ำจึงหาที่ตั้งเมืองใหม่ โดยย้ายที่ตั้งไปทางทิศตะวันออกคือบริเวณกุดนางไย และหนองกระทุ่ม ซึ่งมีชุมชนจำนวนหนึ่งตั้งบ้านเรือนบริเวณแถบนี้มาก่อนแล้ว ส่วนที่

อาศัยเดิมนั้นต่อมาได้สร้างวัดขึ้นแทน คือ “วัดดอนเมือง” แต่ชาวเมืองเรียกว่า “วัดเข้าเฮ่า” และต่อมากลายเป็น วัดธัญญาวาส ในปัจจุบัน ดังนั้นความเจริญของเมืองมหาสารคามระยะแรก ๆ จึงเริ่มจากบริเวณกุดนางใยจนถึงหนองกระทุ่ม (ทิวศิลป์ สืบวัฒนะ และคณะ, 2561) จากการตั้งเมืองพบว่าแหล่งน้ำนับเป็นสิ่งสำคัญในการตั้งเมืองเนื่องจากการเลือกพื้นที่ครั้งแรกบริเวณหลักเมื่อนั้นเป็นพื้นที่สูงทำให้อยู่ไกลจากแหล่งน้ำจึงมีการย้ายพื้นที่มายังบริเวณหนองกระทุ่มซึ่งเป็นหนองน้ำที่อยู่ในสายน้ำลำห้วยคะคาง ซึ่งตั้งอยู่หลังโพธิ์ศรี บริเวณสำนักงานพาณิชย์ปัจจุบันของจังหวัดมหาสารคามยังเป็นคัมภีร์เมืองเดิม ซึ่งตั้งอยู่ติดกับลำห้วยคะคาง ทำให้เห็นว่าคุณค่าของห้วยคะคางนั้นมีมาตั้งแต่อดีตจากการใช้เป็นแหล่งอุปโภคบริโภคหลักของเมืองมหาสารคามมาตั้งแต่ตั้งเมือง

ห้วยคะคางเป็นลำห้วยที่มีความสำคัญต่อประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณลำห้วยทั้งด้านการเกษตร การอุปโภคบริโภค จากการพัฒนาของเมืองมหาสารคามที่เริ่มเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ห้วยคะคางกลายเป็นแหล่งรองรับน้ำเสียสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนที่อยู่ใกล้เคียง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างไม่หยุดนิ่งอาจมาพร้อมกับผลกระทบต่อธรรมชาติต่อชุมชน ต่อสังคม ไม่ว่าจะด้านใดด้านหนึ่ง หากมีการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความสำคัญ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับห้วยคะคางและของชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง จะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงหากอนาคตลำห้วยแห่งนี้ถูกพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบอื่นจากการพัฒนา คนรุ่นหลังจะเห็นคุณค่าของสายน้ำและการเปลี่ยนแปลงของลำห้วยคะคางแห่งนี้ หากมีการเปลี่ยนแปลงลำห้วยคะคางทั้งด้านความสะอาดของลำห้วย ด้านภูมิทัศน์ริมลำห้วยจะส่งผลให้ระบบนิเวศของลำห้วยกลับมาให้คนในชุมชนสามารถหาอยู่หากินตามลำห้วยได้ และภูมิทัศน์ลำห้วยภายในเขตอำเภอเมืองหากเปลี่ยนแปลงให้มีความสวยงามสามารถเป็นแหล่งพักผ่อนออกกำลังกายให้กับผู้คนที่อยู่อาศัยในชุมชนเมืองได้

ดังนั้น การวิจัยนี้การศึกษาความสำคัญของห้วยคะคางซึ่งเป็นลำห้วยสายหลักในเขตเมืองมหาสารคามที่หล่อเลี้ยงทั้งการอุปโภค บริโภค เกษตรกรรม และระบบนิเวศในท้องถิ่น โดยมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจากการขยายตัวของเมือง การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน และการเพิ่มขึ้นของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้ปริมาณน้ำเสียจากครัวเรือน สถานประกอบการ และการเกษตรเพิ่มสูงขึ้น อีกทั้งงานวิจัยนี้ ยังชี้ให้เห็นถึงความพยายามในการแก้ไขและฟื้นฟูโดยภาครัฐและชุมชน เช่น การใช้บ่อบำบัด การส่งเสริมการบำบัดน้ำเสียแบบชุมชน การฟื้นฟูพื้นที่ริมลำห้วย และการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำโดยภาคประชาชนร่วมกับการสร้างความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาคุณภาพน้ำของห้วยคะคางทวีความรุนแรงจนเกินการเยียวยาในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของห้วยคะคาง
2. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม สายน้ำ และพื้นที่รอบห้วยคะคาง

การทบทวนวรรณกรรม

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องห้วยคเคาง : ความเปลี่ยนแปลงและวิกฤตของสายน้ำ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อาทิ ประวัติจังหวัดมหาสารคาม (2565) กล่าวถึงห้วยคเคางเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่เป็นสาเหตุของการเลือกพื้นที่ตั้งเมืองมหาสารคามจากประวัติเขียนว่า “..ท้าวมหาชัย (กวต) ได้พาผู้คนออกจากเมืองร้อยเอ็ดมาทางทิศตะวันตก ประมาณ 1,000 เส้นจึงหยุดตั้งอยู่บริเวณที่ดอน แล้วจัดพิธีการฝังเสาหลักเมือง บริเวณนั้นได้สร้างวัดชื่อวัดดอนเมือง แต่ราษฎรนิยมเรียกว่า “วัดข้าวอ้าว” อยู่ได้ประมาณ 6 เดือน เห็นว่าขาดแคลนแหล่งน้ำ จึงย้ายมาตั้งระหว่างกุฎยางใหญ่กับหนองกระทุ่ม ซึ่งเป็นชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่บ้างแล้ว คือบ้านจวน ประกอบกับทางออกไปเล็กน้อยทางทิศตะวันตกก็มีหนองหัวช้าง (บริเวณทิศใต้วัดนาควิชัย) และถัดจากหนองกระทุ่มออกไปเล็กน้อย ก็เป็นห้วยคเคางนับว่าเป็นชัยภูมิที่มีแหล่งน้ำสมบูรณ์ จึงได้ตั้งเป็นเมืองมหาสารคาม มีพระเจ้าเมืองราชเดช (กวต) เป็นเจ้าเมืองคนแรก..” ส่วนงานของนุกูล กุดถแสง และคณะ (2559) ศึกษาเรื่องการศึกษาในเวศวิทยาและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในกลุ่มน้ำห้วยคเคาง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อการจัดการลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน พบว่าบริเวณห้วยคเคางมีพรรณไม้มีไม้ใหญ่ 34 ชนิด และไม้พื้นล่างจำนวน 41 ชนิดซึ่งมีความหลากหลายมาก แต่ปัญหาน้ำเสียจากการปล่อยน้ำของสถานีฝักรบขยยะ และน้ำเสียจากชุมชนลงสู่ห้วยคเคางทำให้คุณภาพน้ำในลำห้วยคเคางมีคุณภาพเสื่อมโทรมลงไม่เหมาะสมแก่การนำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะในเขตเทศบาลจะเป็นปัญหามาก โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งซึ่งเป็นช่วงที่ปริมาณน้ำในลำห้วยคเคางมีน้อย นอกจากนี้ปัญหาการแย่งชิงน้ำในพื้นที่เกษตรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะในปีที่มีน้ำน้อยจะเกิดปัญหาพิพาทเรื่องน้ำมักจะตามมาเสมอ

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ห้วยคเคางมีความสำคัญตั้งแต่อดีตเรื่องการเป็นสายน้ำสำคัญที่สามารถเป็นแหล่งอุปโภคบริโภคของชุมชนได้จึงทำให้เจ้าเมืองเลือกเป็นพื้นที่ในการตั้งเมืองมหาสารคาม และยังมีพรรณไม้ไม่ใหญ่กว่า 34 ชนิด พรรณไม้ล่างจำนวน 41 ชนิด ซึ่งมีพืชพรรณที่มีความหลากหลายสามารถให้ชุมชนดำรงชีวิตอยู่กับแหล่งน้ำแห่งนี้ได้ จากการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาที่ไม่หยุดนิ่งจนถึงปัจจุบันลำห้วยแห่งนี้กลับพบปัญหาเรื่องน้ำเสีย และปัญหาต่าง ๆ ตามมาจากการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลให้ลำห้วยคเคางมีน้ำเสียไหลลงลำห้วยจำนวนมาก ปัญหาพื้นที่ฝักรบขยยะทำให้น้ำที่เสียไหลลงพื้นที่ทำนาและไหลลงห้วยคเคางในช่วงต้นน้ำทำให้ไม่สามารถทำการเกษตรและอุปโภคบริโภคได้

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. **กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย** ได้แก่ ประชาชน ผู้รู้ที่ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย จำนวน 6 คน ที่มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง ซึ่งเป็นผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้กับห้วยคเคางและใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

2. **เครื่องมือในการวิจัย** ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview) ประกอบด้วย 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 ประเด็นข้อคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และตอนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ เพิ่มเติม มีลักษณะเป็นแบบปลายเปิด (Open Ended) อีกทั้ง ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบ กลั่นกรอง จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ (1) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านโครงสร้างข้อคำถาม และ (3) ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระสำคัญ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ (Document Research) อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ มาวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของห้วยคະคาง

ผลการวิจัยพบว่า ห้วยคະคางมีส่วนในการเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ทำให้เป็นพื้นที่ตั้งเมืองมหาสารคามจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ก่อนตัดสินใจตั้งเมืองมหาสารคามบริเวณกุดนางโย ผู้นำในการสร้างเมืองมีความเห็นที่จะตั้งเมืองในสถานที่ต่างกัน ท้าวมหาชัย (กวต) ได้คิดตั้งเมืองบริเวณที่เป็นเนินสูง คือบริเวณที่เป็นโรงเรียนหลักเมืองในปัจจุบัน โดยได้ลงเสาหลักเมืองไว้และหวังว่าเมืองจะขยายไปจนจรดเส้นทางน้ำธรรมชาติ กล่าวคือ ทางทิศตะวันตกจดห้วยคະคาง ส่วนทางทิศตะวันออกจะขยายเมืองมาถึงบริเวณที่เป็นกุดนางโยและหนองกระทุ่ม ประมาณ 6 เดือนต่อมาท้าวมหาชัย (กวต) พบว่า บริเวณดังกล่าวเป็นที่ดอน ขาดแคลนน้ำจึงหาที่ตั้งเมืองใหม่ โดยย้ายที่ตั้งไปทางทิศตะวันออกคือบริเวณกุดนางโย และหนองกระทุ่ม ซึ่งมีชุมชนจำนวนหนึ่งตั้งบ้านเรือนบริเวณแถบนี้มาก่อนแล้ว ส่วนที่อาศัยเดิมนั้นต่อมาได้สร้างวัดขึ้นแทน คือ “วัดดอนเมือง” แต่ชาวเมืองเรียกว่า “วัดเข้าเฮ่า” และต่อมากลายเป็นวัดธัญญาวาส ในปัจจุบัน ดังนั้น ความเจริญของเมืองมหาสารคามระยะแรก ๆ จึงเริ่มจากบริเวณกุดนางโยจนถึงหนองกระทุ่มจากการตั้งเมืองพบว่าแหล่งน้ำนับเป็นสิ่งสำคัญในการตั้งเมืองเนื่องจากการเลือกพื้นที่ครั้งแรกบริเวณหลักเมืองนั้นเป็นพื้นที่สูงทำให้อยุ่ไกลจากแหล่งน้ำจึงมีการย้ายพื้นที่มายังบริเวณหนองกระทุ่มซึ่งเป็นหนองน้ำที่อยู่ในสายน้ำลำห้วยคະคางซึ่งตั้งอยู่หลังโพธิ์ศรี บริเวณสำนักงานพาณิชย์ปัจจุบันของจังหวัดมหาสารคามยังเป็นคุ้มเจ้าเมืองเดิม ซึ่งตั้งอยู่ติดกับลำห้วยคະคาง ทำให้เห็นถึงความสำคัญของห้วยคະคางนั้นมีมาตั้งแต่อดีตจากการใช้เป็นแหล่งอุปโภคบริโภคหลักของเมืองมหาสารคามมาตั้งแต่ตั้งเมือง (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และคณะ, 2561)

ห้วยคະคางมีความยาวตลอดสายเกือบ 50 กิโลเมตร ไหลจากอ่างเก็บน้ำห้วยคະคางหรืออ่างโคกก่อ ที่หัวสันเขื่อนอยู่ในพื้นที่ตำบลโคกก่อ เข้มโยงไปยังตำบลบัวคือ อำเภอเมืองมหาสารคาม อันเป็นบริเวณท้ายเขื่อน จากเนินดินและอ่างต้นน้ำส่งสายน้ำให้ไหลผ่านพื้นที่หลายหมู่บ้านในตำบลโคกก่อ ตำบลหนองโน ตำบลหนองปลิง ตำบลแวงน่าง จากนั้นจึงไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน ที่บ้านท่าแร่ ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นพื้นที่ชลประทานและคลองส่งน้ำ เพื่อการเกษตรและการประมงถึง 4,500 ไร่ เป็นลำห้วยสายเดียวที่ไหลผ่านกลางเมืองในเขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม มีสถานศึกษาหลายแห่งต้องอาศัยแหล่งน้ำจากลำห้วยสายนี้ ทั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏ วิทยาลัยพลศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วิทยาลัยอาชีวศึกษา เป็นต้น ก่อนไหลผ่านพันไปออกนอกตัวเมือง เปลี่ยนวิธีการไหลจากแนวตะวันตกไปสู่ตะวันออก ผ่านพื้นที่ตำบลลาดพัฒนา ตำบลเขวาออกไปเชื่อมกับลำน้ำชี ที่บริเวณบ้านท่าตูม ตำบลท่าตูม อำเภอเมืองมหาสารคาม (บุญยงค์ เกศเทศ, 2559)

ห้วยคคางนับว่าเป็นลุ่มน้ำย่อยแห่งหนึ่งของแม่น้ำชีมีเนื้อที่ของลุ่มน้ำทั้งหมดประมาณ 546 ตารางกิโลเมตร นับเป็นพื้นที่การเกษตรประมาณร้อยละ 65 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ มีลำห้วยสายหลักคือลำห้วยคคาง มีอ่างเก็บน้ำขนาดกลางจำนวน 6 แห่ง อ่างเก็บน้ำขนาดเล็กจำนวน 21 แห่ง ทำให้เป็นพื้นที่สามารถรับน้ำฝนได้ค่อนข้างมาก ซึ่งอ่างเก็บน้ำสำคัญในลำห้วยคคางประกอบด้วย อ่างเก็บน้ำห้วยคคาง อ่างเก็บน้ำหนองกระทุ่ม อ่างเก็บน้ำห้วยประดู่ อ่างเก็บน้ำร่องหัวช้าง อ่างเก็บน้ำแก่งเลิงจาน และอ่างเก็บน้ำกุดโตในด้านความหลากหลายของพรรณไม้ในลุ่มน้ำห้วยคคาง มีไม้ใหญ่จำนวน 34 ชนิด ไม้หนุ่มจำนวน 30 ชนิด เช่น ต้นกระโดน ต้นข่อย ต้นจิก ต้นยอป่า ต้นประดู่ เป็นต้น (นุกูล กุดแกลง และคณะ, 2559)

ห้วยคคางมีความสำคัญตั้งแต่อดีตก่อนการเป็นพื้นที่เมืองมหาสารคามเป็นสายน้ำที่มีความสำคัญต่อสัตว์ ต่อป่าในพื้นที่ก่อนการตั้งเมือง เมื่อมีการตั้งเมืองยังต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำจากลำห้วยคคางซึ่งเห็นได้จากการย้ายคุ้มเจ้าเมืองมาตั้งที่บริเวณริมห้วยคคางเนื่องจากใกล้กับแหล่งน้ำซึ่งเป็นแหล่งอุปโภคบริโภคที่สำคัญ นอกจากนี้เมื่อมีความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำย่อมมีพืชพรรณหลากหลายชนิดทั้งต้นไม้ใหญ่ ขนาดกลาง ขนาดเล็กจำนวนมากที่หล่อเลี้ยงคนมหาสารคามจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

2. ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม สายน้ำ และพื้นที่รอบห้วยคคาง

ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของห้วยคคาง ด้วยผู้วิจัยศึกษาในรูปแบบของประวัติศาสตร์บอกเล่าเพื่อให้ความสำคัญกับคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลจึงขอเสนอในรูปแบบประวัติศาสตร์บอกเล่า และแบ่งเป็นช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ดังนี้

2.1 ห้วยคคางก่อนปี พ.ศ. 2500

เมืองมหาสารคามในระยะราว 160 ปีที่ผ่านมามีศูนย์กลางความเจริญตั้งอยู่บริเวณคุ้มวัดอภิสิทธิ์จนถึงบริเวณหนองกระทุ่ม บริเวณทิศเหนือของหนองกระทุ่มเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ คุ้มเจ้าเมือง ร้านค้า บ้านเรือนราษฎรและตลาด คุ้มเจ้าเมืองในระยะแรกตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกของหนองกระทุ่มใกล้กับห้วยคคาง ส่วนราษฎรตั้งบ้านเรือนทำด้วยไม้อยู่รวมตัวกันเป็นคุ้มบริเวณห้วยคคางมีความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยป่าไผ่และหญ้าคาขึ้นหนาแน่น มีสุนัขป่ากระต่ายกระรอก กระแตและนกชนิดต่างๆอาศัยอยู่มากมาย นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ปลา เช่น ปลาดุก ปลาแขยง ปลาเชียมและสภาพของตลิ่งค่อนข้างสูงชันตามคำบอกเล่าของนายบุญเรือง บุญใบ ว่า “...แต่ก็ห้วยคคางมันบ่แปนปานนี้เด้อ มีแต่ป่าไผ่หญ้าคาหนาคักมีฮอดหมาป่า กระรอก กระแตกะหลาย ไปหาปลาปลากะมีปลาหลายมีปลาดุก ปลากะแยง ปลาเชียม...” (บุญเรือง บุญใบ, 2568, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ยังมีพืชผักที่สามารถเก็บมารับประทานได้ทันที เช่น ผักแว่น ผักบุ้ง หน่อไม้ บัวแดง ฯลฯ ด้วยความอุดมสมบูรณ์บริเวณห้วยคคางจากคำบอกเล่าของนายสมหมาย อุทัยดา ว่า “...ตะก็ย่างไปเฮตนากะหาแนวกินจากเลาะห้วยนี้ละเอามาจะกินได้เลยแต่ละบ่ต้องกลับมาเฮียนมาเฮตกินคือชิมื้อ น้ำกะตักในห้วยคคางนี้ละกิน เฮตนากะน้ำในห้วยคคางนี้ละเฮตข้าวสันป่าตอง คำผาย หอมนางนวลนี้ละ หาอยู่หากินนำป่าน้ำห้วยคคาง...” (สมหมาย อุทัยดา, 2568, สัมภาษณ์)

พืชผักที่สามารถเก็บมารับประทานได้ทันที เช่น ผักแว่น ผักบุ้ง ผักชี ผักตบชวา ผักกระโดน หน่อไม้ บัวแดง เทา เป็นต้น ด้วยความอุดมสมบูรณ์บริเวณห้วยคคางการเดินทางไปทำนา หรือไปทำมาหากินก็อาศัยอาหารจากธรรมชาติสามารถเก็บมาหุงหาอาหารได้ทันทีเลย ไม่ต้องนำกลับมาทำที่บ้านเหมือนปัจจุบัน น้ำในห้วยคคางเองก็สามารถใช้อุปโภคบริโภคได้อย่างสบายการทำนาของชาวมุขนิรมห้วยคคางใช้พันธุ์ข้าว สันป่าตอง คำผาย หอมนางนวล ข้าวปลาชีว เหลืองบุญมา โดยอาศัยธรรมชาติในการทำนาหรือการทำเกษตร

เห็นได้ว่าช่วงตั้งเมืองมหาสารคามเมื่อ 160 ปีที่ผ่านมาห้วยคะคางเป็นลำห้วยสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวเมืองมหาสารคาม เนื่องจากเป็นลำน้ำที่ไหลผ่านเมืองมหาสารคาม ทำให้พื้นที่บริเวณริมห้วยถูกเลือกให้เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ คຸ່ມเจ้าเมือง ในช่วงตั้งเมือง บริเวณห้วยคะคางเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ทำให้ผู้คนที่อยู่บริเวณริมห้วยคะคางสามารถใช้ในการอุปโภค บริโภคได้อย่างสบาย นับว่าเป็นช่วงแห่งการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ ห้วยคะคางนอกจากจะเป็นที่ทำมาหากินของ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณลำห้วย ห้วยคะคางยังเป็นที่รองรับน้ำท่วมในคราวน้ำหลากอีกด้วย

2.2 ยุคเริ่มต้นการพัฒนาเมืองประมาณ พ.ศ. 2508-2549

พ.ศ. 2508 มีการตั้งวิทยาลัยคณาาสตร์ศึกษารองของเอกชน ต่อมา พ.ศ. 2511 มีการตั้งวิทยาลัยการศึกษามหาสารคาม เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2511 บริเวณใกล้กับชุมชนโนนศรีสวัสดิ์ซึ่งเคยเป็นชุมชนเก่ามาก่อนเรียกว่าบ้านห้วยหัวโคก (มหาวิทยาลัย มหาสารคาม, 2522, น.24-28) เมื่อทั้งสองมหาวิทยาลัยตั้งขึ้นมีห้วยคะคางเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างสองวิทยาลัย ห้วยคะคาง ยังเป็นสถานที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ของนิสิต นักศึกษาของทั้งสองวิทยาลัยจากคำบอกเล่าของนายเลียง พาเทพ ว่า“...ห้วยคะคางอยู่ หว่างกลางวิทยาลัยคณาาสตร์ของพ่อใหญ่จรัสศักดิ์ คณาาสตร์ที่วิทยาลัยการศึกษามหาสารคามได้ ใช้ห้วยคะคางนี้ละแบ่งเขตเอาแต่ก็พ่อ กะเห็นเด็กน้อยนักเรียนมานั่งเล่นริมห้วยนี้ละมันบ่ค่อยมีหม่องนั่งเล่นหลายคือซุ่มมือนี่ ลอยกระทงเขากะลอยห้วยคะคางนี้ละหมู่ นักศึกษา...” (เลียง พาเทพ, 2568, สัมภาษณ์) ความผูกพันของของมหาวิทยาลัยมหาสารคามกับห้วยคะคางยังได้รับการสะท้อน จากบทเพลง “มมส แดนงาม” ที่วินิจ อุดรพิมพ์แต่งเนื้อร้อง สมาน กาญจนผลิน แต่งทำนอง และศรวณี โพธิเทศ ขับร้อง ซึ่งมีบท ร้องที่เกี่ยวข้องกับห้วยคะคางว่า “งามคุดแดนสวรรค์ สถาบันแดนแดนฟ้าไกล ห้วยคะคางหลังรินเรื่อยไหล แหล่งรวมใจใกล้ไกล ได้มาผูกพัน...” (สารานุกรมประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2553, น.11) ต่อมาภายหลังวิทยาลัยคณาาสตร์ได้เลิกกิจการ มหาวิทยาลัยมหาสารคามจึงได้ซื้อที่ดินและอาคารสิ่งปลูกสร้างเดิมของวิทยาลัยคณาาสตร์และขยายพื้นที่มหาวิทยาลัยมาทางฝั่ง ตะวันตกครอบคลุมพื้นที่สองฝั่งห้วยคะคาง

รูปภาพที่ 1 แผนที่ห้วยคะคาง (ณัฐพล นาพันทอง, 2568)

อาจกล่าวได้ว่าสถาบันการศึกษาเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายเมืองมหาสารคาม หลังทศวรรษ 2510 สถาบันการศึกษาที่สำคัญ นอกจากวิทยาลัยคณาสวัสดี วิทยาลัยวิชาการศึกษาแล้ว ยังมีโรงเรียนสารคามพิทยาคม โรงเรียนผดุงนารี ซึ่งสถานที่ก่อตั้งโรงเรียนทั้งสองแห่งเดิมเป็นป่าที่เปลี่ยว เมื่อมีโรงเรียนมาตั้งเริ่มมีผู้คนเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนใกล้บริเวณโรงเรียนยาวไปจนถึงห้วยค่างเป็นระยะทางกว่า 3 กิโลเมตร ซึ่งเดิมเป็นป่าที่ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ เชื่อกันว่าบริเวณริมห้วยค่างเป็นที่ใช้สำหรับประหารชีวิตคนบริเวณนี้จึงเป็นที่เปลี่ยว (ฉลองชัย ไตรรัตน์, 2539, น.66) ตรงตามคำบอกเล่าของคุณยายทองเลี่ยม เวียงแก้ว ว่า “...สมัยแต่ก็แถวห้วยค่างมันมีแต่ป่าเขาว่าเป็นหมองประหารชีวิตคน ป่าอากคักตัวแถวโรงเรียนสารคามพิท โรงเรียนผดุงนารี เป็นป่าเปิดนั้นละ บาดเขาเอาโรงเรียนมาตั้ง ไทบ้านกะพากันย้ายมาอยู่ใกล้โรงเรียนบาดนิกะพากันสร้างบ้านต่อกันยาวไปฮอดฝั่งห้วยค่างพุน...” (ทองเลี่ยม เวียงแก้ว, 2568, สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2517 ได้มีการยกฐานะวิทยาลัยวิชาการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม มีการรับนักศึกษาเพิ่มขึ้น โดยมีการเรียนการสอนภาคสมทบ ทำให้จำนวนนักศึกษาเพิ่มขึ้นประมาณ 1,500-2,000 คน ในขณะที่วิทยาลัยครูมหาสารคามที่เคยผลิตครูในระดับต่ำกว่าปริญญาได้พัฒนาเป็นระดับปริญญาด้วย จำนวนนักศึกษาที่เพิ่มขึ้นทำให้ชุมชนบ้านโนนศรีสวัสดิ์ซึ่งเป็นชุมชนตั้งอยู่ระหว่างสถาบันการศึกษาทั้งสองแห่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น บ้านที่เคยอาศัยได้พัฒนาให้เป็นหอพักให้นักศึกษาเช่า เริ่มมีร้านอาหารมากขึ้น เกิดธุรกิจใหม่ในชุมชนรวมทั้งนักลงทุนจากเมืองมหาสารคามและเมืองอื่น ๆ ใกล้เคียงเช่น ร้อยเอ็ด ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ได้เข้ามาลงทุนซื้อที่ดินสร้างหอพักเปิดกิจการร้านค้ามากมาย มีผลทำให้บริเวณห้วยค่าง บ้านโนนศรีสวัสดิ์กลายเป็นแหล่งลงทุนที่ทำธุรกิจการศึกษา

จากการสร้างสถานศึกษาหลายแห่งส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของชุมชนโนนศรีสวัสดิ์ซึ่งเป็นช่วงกลางน้ำของห้วยค่างแล้ว ชาวชุมชนที่อยู่ริมห้วยค่างที่อยู่ทั้งต้นน้ำและปลายน้ำก็มีการพัฒนาด้านการเกษตรจากการทำปีได้ครั้งเดียว ในปีพ.ศ. 2523 รัฐแนะนำให้เกษตรกรทำนาปรังสืบเนื่องมาจากนาปีน้ำท่วมไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ ส่วนนาปรังสามารถให้ผลผลิตนอกฤดูทำนาได้สามารถช่วยให้เกษตรกรมีรายได้บ้าง จากนั้นมีการพัฒนาพันธ์ข้าวนาปีพันธ์ใหม่ขึ้นมาคือ กข6 เป็นข้าวที่ถูกพัฒนาขึ้นให้มีคุณภาพมากขึ้น การส่งเสริมให้เกษตรกรให้ทำนาปรังทำให้เกษตรกรสามารถทำนาได้ถึงปีละ 2 ครั้ง จากการเริ่มต้นพัฒนาพันธ์ข้าวของรัฐเอกชนก็สามารถพัฒนาสารเคมีต่าง ๆ ขึ้นมาเช่น ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า มาใช้ในการทำนาเพื่อเพิ่มผลผลิตจากคำบอกเล่าของนายสมหมาย อุทัยดา เกี่ยวกับการทำนาว่า “...ตะก็บ้านเฮตกะเฮตนาปีเพื่อเดียนั้นละเฮตไว้กินท่อนั้นปีได้ขาย บ้านเฮานี้มีหยังกะเอามาแลกกันกินได้มีข้าวเอามาแกผักแกเกีย ประมาณปี 23 ตัวรัฐบาลเขากะมาบอกให้เฮตนาปีย่อนว่าข้าวนาปีขึ้นน้ำมาหลายมันท่วม แต่นั้นมากะเฮตนาได้สองเทือกะขายข้าวนาปีงะได้เงิน น้ำเฮตนากะห้วยค่างนี่ละ แต่หลังๆเขากะพากันใช้ยาฆ่าหญ้าฆ่าแมงน้ำ มันจึงได้ ข้าวหลาย...” (สมหมาย อุทัยดา, 2568, สัมภาษณ์)

การรุกรานพื้นที่บริเวณริมลุ่มน้ำห้วยค่างที่เป็นปัญหาเริ่มมาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2523 มีการถากถางพื้นที่ริมห้วยค่างเพื่อทำการเกษตรจำนวนมากทำให้บริเวณริมห้วยที่เต็มไปด้วยป่าก็เริ่มจางหายไปและประมาณ พ.ศ. 2526 เกิดปัญหาวัชพืชระบาดหนักคือผักตบชวา ที่ไปอัดแน่นทางน้ำทำให้น้ำไหลไม่สะดวกและออกซิเจนในน้ำน้อยจนสัตว์น้ำลดลง และที่ทางน้ำของกลุ่มน้ำห้วยค่าง ต้นเขินขึ้นทำให้น้ำไหลได้ช้าทำให้ปัญหาการอุดตันของวัชพืชและการเสียน้ำที่ทวีความรุนแรงขึ้น อีกทั้ง จากคำบอกเล่าของนางจอน บุตรวงศ์ เกี่ยวกับการบุกรุกที่ดินริมห้วยค่างว่า “...ห้วยค่างมันต้นมันแคบย่อนว่าคนนี่ละส่วนนี้พากันถางห้วย

ลงไปเฮตนา ไปปลูกผัก ใผนาใกล้ห้วยกะมเบียดลงไปให้มันได้นาหลาย ๆ ตัว ถางลงไปจนมันแบนพูนละปี 26 ผักอีโตก (ผักตบชวา) กะหลายคักไปต้นทางน้ำไหลปลากะขึ้นมาตายน้ำกะไหลข้ามันกะเน่า ตัวบาดนิ...” (จอ น บุตรวงศ์, 2568, สัมภาษณ์)

นอกจากสถานศึกษาที่เข้ามาแทนที่ป่าธรรมชาติแล้ว การหายไปของธรรมชาติริมห้วยกะคางมีสาเหตุมาจากการพัฒนาของภาครัฐไม่ว่าจะเป็น การขุดลอกลำห้วยกะคาง การทำถนนลาดยาง การพัฒนาพื้นที่ข้าว ซึ่งการที่รัฐเข้ามาสนับสนุนย่อมเป็นเรื่องที่ดีต่อชุมชนริมห้วยกะคาง แต่การเข้ามาของรัฐย่อมส่งผลกับสภาพแวดล้อมบริเวณห้วยกะคางเปลี่ยนแปลงไป

การหายไปของธรรมชาติริมห้วยกะคางเพิ่มมากขึ้นประมาณ พ.ศ. 2535 มีการทำถนนลาดยางริมห้วยกะคางทำให้ต้องถากถางป่าริมห้วยกะคางออกเพื่อสร้างถนน นอกจากนั้น ยังมีการขุดลอกลำห้วยกะคางในช่วงปลายน้ำเพื่อเพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำเพื่อการเกษตร อย่างไรก็ตามการขุดลอกลำห้วยก็ส่งผลกระทบต่อพันธุ์พืช พันธุ์ปลาบางชนิดหายไปด้วยเช่น เตา การหายไปของเตานี้เองทำให้เราทราบว่าช่วงนี้ในห้วยกะคางเริ่มไม่สะอาดแล้วเพราะ เตาจะอยู่ในแหล่งน้ำสะอาดและเป็นอาหารของชาวบ้านด้วยตรงกับคำบอกเล่าของนางจอ น บุตรวงศ์ ว่า “...ปี 35 เขากะมาเฮตถนนลาดยางริมห้วยเอารถแม่โคโค รถมอมาไลป่าฮก ๆ ออกเฮตถนน แปนเฮตเตดเลยละ ลอกห้วยนำตัวให้เก็บน้ำได้หลาย ๆ ลัน ผักหญ้าแถวห้วยกะเสียเบียดหากินบ่มีได้ เตาจะบ่มีน้ำกะเริ่มไปใสคือตะกี้ลีหาอยู่หากินกะยากย้อนว่ามีหลายคือเก่า...” (จอ น บุตรวงศ์, 2568, สัมภาษณ์)

ด้านการเกษตรรัฐมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยการพัฒนาพันธุ์ข้าวให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อทนทานต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปเช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เป็นต้นจึงมีการพัฒนาพันธุ์ข้าวขึ้นมาใหม่ อาทิเช่น พันธุ์ชัยนาทสุพรรณ พิษณุโลก พันธุ์ 49 51 เป็นต้นซึ่งพันธุ์ข้าวเดิมที่มีอยู่คือพันธุ์ข้าวตีดั้งซึ่งได้ปริมาณน้อยเนื่องจากข้าวพันธุ์ตีดั้งในระยะเก็บเกี่ยวจะรวงเร็วมากทำให้ได้ผลผลิตในจำนวนน้อย จากการทำนาที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ สารเคมี ยากำจัดแมลงก็เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกันซึ่งส่งผลกระทบต่อปลาในลำห้วยกะคางสูญพันธุ์ไปบางชนิด แต่รัฐก็เข้ามาแก้ไขโดยการนำพันธุ์ปลามาปล่อยคืนสู่ธรรมชาติเพื่อเพิ่มประชากรปลาให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่าในช่วงนี้ชุมชนบริเวณริมห้วยกะคางได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาของสถานศึกษาที่ทำให้จำนวนประชากรแฝงในเมืองมหาสารคามเพิ่มขึ้นก่อให้เกิดธุรกิจหอพัก ร้านอาหาร ธุรกิจเกี่ยวกับการศึกษา ฯลฯ ทำให้ริมห้วยกะคางเต็มไปด้วยตึกร้านค้ามากมาย ในภาคของการเกษตรก็เริ่มต้นพัฒนาการทำนาจะเข้ามาแนะนำของรัฐให้ทำนาปังเพื่อเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรซึ่งได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมซ้ำวนาปี รวมถึงการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่นอกรวมจากการพัฒนาพันธุ์ข้าวยังมีการเริ่มนำสารเคมีเข้ามาใช้ในการทำการเกษตร จุดเริ่มต้นการพัฒนาที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนเป็นจุดเริ่มต้นของการทำลายสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวชุมชนริมห้วยกะคางด้วย

2.3 ยุควิกฤติห้วยกะคาง 2550-ปัจจุบัน

การพัฒนาทั้งด้านสถานศึกษาที่มีนักศึกษาจากทั่วประเทศเข้ามาเรียนที่จังหวัดมหาสารคาม อีกทั้งด้านการเกษตรที่มีการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่สามารถปลูกได้เหมาะสมกับพื้นที่ การพัฒนาที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลกระทบต่อลำน้ำห้วยกะคางที่เคยมีทั้งพืชพันธุ์อาหารมากมายสามารถหล่อเลี้ยงคนในชุมชนตลอดริมห้วยกะคาง กลักลับกลายเป็นแหล่งรองรับน้ำเสียจากการพัฒนา

ปัญหาจากการพัฒนาสถานศึกษาทำให้เมืองมหาสารคามมีจำนวนนักเรียนนักศึกษาที่เข้ามาศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยมากกว่า 60,000 คน ซึ่งส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก (สำนักงานสถิติมหาสารคาม, 2558) จำนวนประชากรจังหวัดมหาสารคามเพิ่มขึ้นทุกปีตั้งแต่ พ.ศ. 2550-2556 จึงทำให้เกิดปัญหาขยะมูลฝอยและมลพิษต่าง ๆ ปริมาณขยะมูล

ฝอยที่เกิดขึ้นในจังหวัดมหาสารคาม ทั้งในเขตเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2555 พบว่า ปริมาณขยะมูลฝอยในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง เมื่อเปรียบเทียบกับ 3 จังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ พบว่า จังหวัดมหาสารคามมีปริมาณขยะอยู่อันดับ 2 รองจากจังหวัดขอนแก่น (สำนักงานสถิติมหาสารคาม, 2558)

ในปีพ.ศ. 2565 ปริมาณขยะมูลฝอยของจังหวัดมหาสารคามจำนวน 214,985 ตัน/ปี และจากปริมาณขยะของเทศบาลเมืองมหาสารคามที่เพิ่มมากขึ้นนั้นส่งผลให้บ่อฝังกลบขยะของเทศบาลที่ตั้งอยู่บริเวณบ้านหนองปลิง ตำบลหนองปลิง อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม มีปริมาณขยะมากมีน้ำขยะไหลลงสู่พื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน รวมถึงไหลลงสู่ห้วยคะคางในช่วงต้น น้ำที่ตำบลโคกก่อและยังส่งกลิ่นเหม็นฝุ่นควัน ทำให้ชาวบ้านที่ทำการเกษตรอยู่ใกล้บ่อกำจัดขยะไม่สามารถทำการเกษตรได้จากค่าบอกล่าของนางอำพร อุทัยดาว่า “...ตั้งแต่บ่อขยะมีขยะหลายกองเป็นภูเขาไฟซึ่งรถยกไปยกมากจะเห็นตัว บาดินน้ำขยะกะไหลออกมาตัวไหลลงไฮลงนาไต้หวัน ไหลลงห้วยคะคาง น้ำกะเน่าเหม็นปลาตายแม่เฮตนา 5 ไร่เกี่ยวข้าวได้บอดสิบมัดย่อนน้ำจากบ่อขยะมันไหลลงนาข้าวกะตายกะเลยเฮตนาบได้ข้าว ผุเขายุใกล้บ่อขยะเขาบเฮตเลยดินมันเฮตหยังปได้เขากะปล่อยถิมเลยละ...” (อำพร อุทัยดา, 2568, สัมภาษณ์)

การเพิ่มขึ้นของประชากรจังหวัดมหาสารคามไม่ได้ส่งผลกระทบต่อตอนต้นของห้วยคะคางเท่านั้น ในช่วงตอนกลางและตอนปลายก็ได้รับผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของประชากร หอพัก ร้านอาหาร ร้านล้างรถ ฯลฯ ซึ่งปล่อยน้ำเสียลงสู่ห้วยคะคางในตอนกลางซึ่งเป็นเขตเทศบาลเมืองมหาสารคามทำให้น้ำในห้วยคะคางมีสีดำและส่งกลิ่นเหม็นจากค่าบอกล่าของนายมานพ หรือ รัตน์ ว่า “...แต่ก็ห้วยคะคางน้ำมันกะใช้ได้อยู่ได้ไปหาปลาจะได้ปลากินอยู่ตั้งแต่มีมหาลัยมานี้คนกะมาเรียนหลายเนาะ หอพักแห่งร้านอาหารแห่ง ร้านล้างรถแห่งเขากะปล่อยน้ำเสียลงในห้วยนี้ละน้ำมันกะเขียวเหม็นตัวบาดิน ปลาได้มันทอนน้ำมันกะอยู่ได้ทอนได้มันกะตายลอยขึ้นมา...” (มานพ หรือ รัตน์, 2568, สัมภาษณ์)

ชุมชนที่อยู่ริมห้วยคะคางในช่วงปลายน้ำได้รับผลกระทบจากน้ำเสียที่ไหลจากเขตเทศบาลเมืองมหาสารคามไหลไปตามลำห้วยคะคางทำให้น้ำเสียไหลไปรวมกันที่ปลายน้ำก่อนปล่อยลงสู่แม่น้ำชีทำให้การทำมาหากินของชาวบ้านช่วงปลายน้ำเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่นการทำเยาะ ในการหาปลาหายไปเนื่องจากน้ำเสียไม่สามารถหาปลาได้จึงหันมาทำอาชีพรับจ้างแทนจากค่าบอกล่าของนายไพบุลย์ สอนบาล ว่า “...แต่ก็พอกะหาปลาอยู่ห้วยคะคางนี้ละกิน เฮตเยาะไว้กะได้กินอยู่ได้ยามลูกหลานกลับจากกรุงเทพฯ บ้านกะพากันเอาเยาะได้ปลามาสุ่ลูกหลานกิน

รูปภาพที่ 2 ห้วยคะคาง (ณัฐพล นาทันตอง, 2568)

กะช่อยกันหลายคนม่วนตัว ฟัน้องลูหลานหลายพร้อมหน้าพร้อมตากัน ชุมนี้่น้ำมันเนาเขาปล่อยมาแต่ในเมืองพุ่นบ่มีปลาตกมีแต่ฝักอโศกหลายละหลายคักเยาะกะเฮดบ่ได้บ่มีปลาอยากินปลาจะไปตลาดซื้อกินเอาไทบ้านกะพากันเซาหาปลาไปหารับจ้างไปสิ้นละ...” (ไพบูลย์ สอนบาล, 2562, สัมภาษณ์)

รูปภาพที่ 3 ห้วยคเคางในมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม (ณัฐพล นาทันตอง, 2568)

สภาพปัจจุบันลำห้วยคเคางตลอดสายถูกปกคลุมด้วยผักตบชวาจนเต็มพื้นที่ไปหมด มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ได้รับการดูแลก่อนข้างดี อาทิ ช่วงที่ไหลผ่านมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามและมหาวิทยาลัยมหาสารคามจะได้รับการขุดลอกและปรับปรุงริมตลิ่งให้ดูสวยงาม บางช่วงขณะน้ำลดปริมาณลงกลิ่นเน่าเหม็นก็เพิ่มความรุนแรงมากขึ้นสืบเนื่องมาจากน้ำเสียที่ระบายลงสู่ห้วยคเคางไม่มีระบบบำบัดน้ำเสีย ห้วยคเคางที่ไหลผ่านมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามและมหาวิทยาลัยมหาสารคามได้รับการดูแลเป็นอย่างดี มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ริมห้วยเพื่อความสวยงาม เช่น การเทคอนกรีต ทำทางเดินริมห้วย ทำราวกันเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายในด้านการกำจัดน้ำเสียถึงแม้จะไม่สามารถกำจัดน้ำเสียได้แต่มหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งก็ไม่ละเลยที่จะกำจัดวัชพืชเพื่อไม่ให้ขวางกั้นทางน้ำไหลของห้วยคเคางเพื่อป้องกันปัญหาน้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้น

ปัญหาน้ำเน่าเหม็นบริเวณห้วยคเคางบริเวณเทศบาลเมืองมหาสารคามยังไม่หมดไปเนื่องจากมีการทำฝายชะลอน้ำบริเวณก่อนถึงสะพานข้ามห้วยคเคางใกล้กับหอประชุมมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (หลังใหม่) ส่งผลให้การไหลของน้ำในห้วยคเคางหยุดลงและน้ำเริ่มส่งกลิ่นเหม็น นอกจากการพัฒนาของภาครัฐที่พยายามแก้ไขปัญหาน้ำเสียในห้วยคเคาง ในด้านวัฒนธรรมของชาวบ้านเองยังมีการจัดประเพณีแข่งเรือขึ้นบริเวณท่าน้ำวัดป่าศุภมิตรประมาณ พ.ศ. 2558 เพื่อเป็นการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนริมห้วยคเคาง รวมถึงการจัดงานประเพณีลอยกระทงที่ยังคงจัดขึ้นที่ห้วยคเคางเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชุมชนให้คงอยู่

รูปภาพที่ 4 ฝ่ายชลประทานบริเวณข้างหอประชุมมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (หลังใหม่) ภาพขวาน้ำเริ่มมีฟองและส่งกลิ่นเหม็นเหนือประตูระบายน้ำขึ้นไป (ณัฐพล นาทันตอง, 2568)

จากการศึกษาความเป็นมาของชุมชนที่อยู่ริมห้วยคะคางตั้งแต่ช่วงต้นน้ำจนถึงปลายน้ำซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของเมืองหลายประการ ประการปัญหาการทิ้งขยะที่ส่งผลให้จำนวนขยะเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ฝั่งกลบไม่เพียงพอในช่วงฤดูฝนน้ำฝนไหลลงน้ำเสียลงสู่ที่นาและลำห้วยส่งผลกระทบต่อชุมชน ประการที่สอง จำนวนหอพัก ร้านอาหารที่เติบโตจากการพัฒนาย่อมปล่อยน้ำเสียลงสู่ลำห้วยทำให้ในลำห้วยมีกลิ่นเหม็นในบางพื้นที่ ประการที่สาม ความเป็นอยู่ของชุมชนลำบากมากยิ่งขึ้นเนื่องจากไม่สามารถหาปลาได้ในลำห้วย ขากรายได้ทำให้ต้องไปทำอาชีพอื่นเพื่อต้องใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปผลได้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของห้วยคะคาง พบว่า ห้วยคะคางมีความสำคัญตั้งแต่อดีตก่อนการเป็นพื้นที่เมืองมหาสารคามเป็นสายน้ำที่มีความสำคัญต่อสัตว์ ต่อไปในพื้นที่ก่อนการตั้งเมือง เมื่อมีการตั้งเมืองยังต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำจากลำห้วยคะคางซึ่งเห็นได้จากการย้ายคุ้มเจ้าเมืองมาตั้งที่บริเวณริมห้วยคะคางเนื่องจากใกล้กับแหล่งน้ำซึ่งเป็นแหล่งอุปโภคบริโภคที่สำคัญ นอกจากนั้นเมื่อมีความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำย่อมมีพืชพรรณหลากหลายชนิดทั้งต้นไม้ใหญ่ ขนาดกลาง ขนาดเล็กจำนวนมากที่หล่อเลี้ยงคนมหาสารคามจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

2. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม สายน้ำ และพื้นที่รอบห้วยคะคาง พบว่า ห้วยคะคางพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถหล่อเลี้ยงชีวิตคนมหาสารคาม รวมถึงเป็นน้ำที่สามารถใช้กับการเกษตรได้ แต่ปัจจัยด้านการพัฒนาที่ยังคงเดินหน้าพร้อมกับปัญหาที่มากับการพัฒนาของเมืองมหาสารคามด้วยฝีมือของคนมหาสารคามคือ น้ำเสีย ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติที่สวยงามถูกเปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนเปลี่ยนแปลงอาชีพ กระนั้นคนในชุมชนก็พยายามที่จะแก้ไขปัญหาเบื้องต้นโดยการขุดลอก การทำพื้นที่ริมห้วยคะคางให้สวยงาม การกำจัดวัชพืชเพื่อให้หน้าสามารถไหลเวียนได้สะดวกมากขึ้น แต่ก็เป็นการแก้ไขปัญหาเบื้องต้นเพื่อความสวยงาม เพื่อไม่ให้เน่าเหม็น ไม่สามารถทำให้น้ำกลับมาใช้ได้เหมือนแต่ก่อน การแก้ไขปัญหาระยะ

ยวามันต้องมีการร่วมมือจากหลายภาคส่วนรวมถึงคนในชุมชนด้วยนั้นถึงจะสำเร็จได้ ทั้งหน่วยงานราชการ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และประชาชน ร่วมมือในการขับเคลื่อนเพื่อของงบประมาณในการปรับปรุงภูมิทัศน์ รวมถึงระบบการจัดการน้ำ ให้ห้วยคะคางสามารถกลับมาใช้ประโยชน์ได้เหมือนในอดีต

การอภิปรายผล

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

การศึกษาเรื่องห้วยคะคาง : ความเปลี่ยนแปลงและวิกฤตของสายน้ำ เป็นการศึกษาถึงความเป็นมาที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การสร้างเมืองมหาสารคามซึ่งสื่อให้เห็นถึงความสำคัญของห้วยคะคางซึ่งมีความเป็นมายาวนานพร้อมกับการตั้งเมือง หล่องเลี้ยงชาวเมืองมหาสารคามในช่วงยุคแรกเริ่ม ตลอดจน พิษพรมณ์ต่างๆที่มีอยู่ในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคะคางนั้นมีมากมายสื่อให้เห็นถึงทรัพยากรที่หลากหลายในพื้นที่สอดคล้องกับบุญกุล กุดแกลง และคณะ (2559) ศึกษาเรื่องการศึกษาในเวศวิทยาและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในลุ่มน้ำห้วยคะคาง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อการจัดการลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน พบว่า บริเวณห้วยคะคางมีพรมณ์ไม้มีไม้ใหญ่ 34 ชนิด และไม้พื้นล่างจำนวน 41 ชนิดซึ่งมีความหลากหลายมาก นอกจากนั้นการศึกษาด้านความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม สายน้ำ และพื้นที่รอบห้วยคะคาง โดยการวิธีการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่ผ่านประสบการณ์มาโดยตรง โดยคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทั้งต้นน้ำได้ให้ข้อมูลเป็นภาษาอีสานซึ่งสื่อให้เห็นถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านภาษาท้องถิ่น และยังทำให้เห็นภาพสะท้อนบริบทของชุมชนในอดีต และบริบทของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้นได้ชัดเจนมากขึ้น หากการพัฒนาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้าอาจทำให้ห้วยคะคางยังมีอยู่หรือหายไปนั้นข้อมูลจากงานวิจัยก็ยังคงสะท้อนภาพความเป็นมา สภาพความเปลี่ยนแปลงให้คนรุ่นหลังได้เห็นภาพความเป็นมาและอาจนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาได้ในอนาคต ซึ่งจะสอดคล้องด้านการเปลี่ยนแปลง

ข้อค้นพบ หรือองค์ความรู้ใหม่

ข้อค้นพบใหม่ของงานวิจัยคือห้วยคะคางเป็นลำห้วยที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนช่วงแรกเริ่มจากการตั้งเมือง ปัจจุบันลำห้วยไม่สามารถใช้การได้ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาที่ทันสมัยขึ้น แต่การพัฒนากลับทำให้กระทบต่อวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่เป็นเกษตรกรชาวประมง ส่งผลด้านการใช้ชีวิต รวมถึงมลพิษที่เกิดขึ้น หวังว่าแนวทางอนุรักษ์ห้วยคะคางแห่งนี้้อาจเกิดขึ้นจากแนวคิดของกลุ่มคนที่เข้ามาศึกษาหาความรู้จากแหล่งสถานศึกษาของจังหวัดมหาสารคาม นำแนวคิด นวัตกรรม มาพัฒนาลำห้วยแห่งนี้ให้กลับมามีชีวิตได้ และจากข้อค้นพบใหม่ของงานวิจัยยังทำให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นของลำห้วยคะคางปัจจุบันที่มีจุดเริ่มต้นจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรที่ส่งปัญหามาตามทั้งด้านขยะที่เพิ่มมากขึ้นทำให้พื้นที่ฝังกลบขยะไม่เพียงพอเวลาฝนตกน้ำเสียล้นลงสู่พื้นที่ไร่นา และลำห้วยคะคาง ประการต่อมาคือน้ำเสียที่เกิดขึ้นจากร้านค้า หอพัก แหล่งบันเทิงต่าง ๆ ส่งผลให้น้ำเสีย เมื่อการศึกษาวิจัยมองเห็นปัญหาแล้วนั้นก็สมารถจะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ไม่มากนักน้อย เพื่อการนำมาสู่การพัฒนาห้วยคะคางให้หวนกลับมามีชีวิตเหมือนในอดีต

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

- 1.1 การศึกษาเรื่องห้วยคเคคครั้งนี้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำไปต่อยอดงานวิจัยเกี่ยวกับลำห้วยคเคคได้
- 1.2 ควรนำปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านี้ไปศึกษาและหาแนวทางแก้ไขในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 2.1 การวิจัยครั้งถัดไปควรศึกษาแนวทางการพัฒนาห้วยคเคคให้กลับมาเป็นลำห้วยที่สามารถเป็นแหล่งอุปโภคและบริโภคของชุมชนให้ได้
- 2.2 ศึกษาหาต้นแบบการพัฒนาจากต่างประเทศมาทดลองใช้กับลำห้วยคเคคให้กลับมาใช้ได้หรือเป็นแหล่งน้ำที่สวยงามเป็นสถานที่พักผ่อนของจังหวัดมหาสารคาม

เอกสารอ้างอิง

- ฉลองชัย ไตรรัตน์. (2539). *คำบอกเล่าเกี่ยวกับเมืองมหาสารคาม สมาคมชาวจังหวัดมหาสารคาม: หนังสือที่ระลึกสมาคมชาวจังหวัดมหาสารคาม*. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และคณะ. (2561). การขยายตัวของชุมชนจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2408 – 2560. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 37 (2), 43-56.
- นกุล กุดแถลง และคณะ. (2559). *การศึกษานิวเคลียสและการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในกลุ่มน้ำห้วยคเคคจังหวัดมหาสารคาม เพื่อการจัดการลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน*. (รายงานการวิจัย). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2559). *เมื่อลำห้วยคเคควิกฤต ทั้งสารพิษและโลหะหนัก พริ้งพู่สู่อ่างแก่งเลิงจานและแม่น้ำชี*. มหาสารคาม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2552). *สามสมัยในสี่ที่ศวรรษความทรงจำและประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. มหาสารคาม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สำนักงานสถิติมหาสารคาม. (2558). *รายงานวิเคราะห์สถานการณ์จังหวัดมหาสารคาม (2558-2561)*. มหาสารคาม: สำนักงานสถิติมหาสารคาม.

บุคลากร

- จอน บุตรวงศ์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีรพล นาทันตอง (ผู้สัมภาษณ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2568.
- ทองเลียม เวียงแก้ว (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีรพล นาทันตอง (ผู้สัมภาษณ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2568.
- บุญเรือง บุญใบ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีรพล นาทันตอง (ผู้สัมภาษณ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2568.
- ไพบูลย์ สอนบาล (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีรพล นาทันตอง (ผู้สัมภาษณ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2568.
- มานพ ทรัพย์รัตน์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีรพล นาทันตอง (ผู้สัมภาษณ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2568.

2568.

เลียง พาเทพ (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีรพล นาทันตอง (ผู้สัมภาษณ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 15 มกราคม

2568.

สมหมาย อุทัยดา (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีรพล นาทันตอง (ผู้สัมภาษณ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 15 มกราคม

2568.

อำพร อุทัยดา (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีรพล นาทันตอง (ผู้สัมภาษณ์). มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. เมื่อวันที่ 15 มกราคม

2568.